

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE KÜRESELLEŞME SORUNU

The Globalization Problem in the International Relations Discipline

*Merve Belgin DOĞRULUK **

ÖZ

Soğuk Savaş'ın ardından dünya büyük bir değişim ve beraberinde dönüşüm sürecine girmiştir. Her türlü değişim ve dönüşümü tanımlamak için küreselleşme kavramı içeriği ve anlamı bağlamında uygun bir yapı olmuştur. Hemen her ülke birbirleri ile iş birliği içine girme yarışına girmiş, ticari ilişkilerden kültürel ilişkilere her alanda farklı boyutta irtibat kurmuşlardır. Bu sürece kayıtsız kalan, sınırlarını dünyaya kapatan ülke neredeyse yok denecek kadar azdır. Günümüz dünyasında ülkeler, küreselleşmeden kendi paylarını alma peşindedirler. Bu çalışmada öncelikli olarak henüz uzlaşmamış küreselleşme kavramları incelenmiş, küreselleşme olgusunun farklı algı ve boyutları incelenerek, uluslararası ilişkiler teorileriyle etkileşimleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Globalleşme, Ulus-Devlet, Küreselleşme Yaklaşımları, Uluslararası Sistem.

ABSTRACT

After the Cold War, the world entered a period of great change and transformation in the 1990s. The concept of globalization has become a suitable structure in the context of its content and meaning to describe all kinds of change and transformation. Almost every country has entered into a race to cooperate with each other, and they have established contacts in different dimensions from commercial relations to cultural relations. There are almost no countries that remain indifferent to this process and close their borders to the world. In today's world, countries seek to get their share from globalization. In this study, the concepts of globalization that have not yet been agreed upon were examined, different perceptions and dimensions of the phenomenon of globalization were examined and their interactions with theories of international relations were examined.

Key words: Globalization, Nation-State, Globalization Approaches, International System.

GİRİŞ

Küreselleşme, özünde ülkelerin ve insanların bütünleşerek, insanların, sermayenin, malların, emeğin ve akla gelebilecek sınırlamalara tabi olan her şeyin önündeki engellerin kaldırılması olarak tanımlanabilir. Bu genel tanımın akabinde sosyal bilimler alanındaki pek çok disiplin, küreselleşme ile kendi çalışma alanlarını bütünleştirip, fayda ya da zarar tanımlamalarını çalışmalarına dâhil etmişlerdir. Sosyal bilimler disiplini içerisinde belki de küreselleşme kavramına en çok sahip çıkan alan ekonomi bilimi olmuştur. Bu sahiplenişin altındaki temel sebep, sermayenin hareketliliğinin yarattığı cazibeden kaynaklanmaktadır. Ancak, literatürde küreselleşmeyi iktisadi açıdan ele alan pek çok çalışmanın var olması, küreselleşmenin kavramsal önceliğini bir ekonomik zemine yaslamak gerekliliği olarak anlaşılmalıdır. Aksine bu çalışmada, küreselleşme üzerine belki de en çok çalışılmayı hak eden disiplin olan uluslararası ilişkiler disiplini bakış açısıyla irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada öncelikli olarak farklı disiplinlere mensup ve birbirinden bağımsız düşüncelere sahip küreselleşme tanımlarının kısa bir derlemesi yapılmaya çalışılmış, ardından küreselleşme üzerine genel kabul görmüş üç bakış açısı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak bu noktada bazı tanımlamalar, bahsi geçen eğilimlerdeki bakış açılarına daha net ifade edebilmek adına tekrar dile getirilmiş ve bu üç yaklaşımın küreselleşme ile neyi algıladıkları anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın son kısımlarında ise özellikle de uluslararası ilişkiler disiplinine uzun yıllar hâkim olmuş realist paradigmanın küreselleşme söylemi ile durduğu noktanın neresi olduğu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Realist teorinin egemen aktörü olan ulus-devlet

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, merve.dogruluk@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7345-4538>

yapılanmasının geçirdiği değişim süreci son başlıkta aktarılmaya çalışılmış ve küreselleşmenin en çok etkilenen aktörü olduğu vurgulanmıştır.

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, küreselleşmeyi başlı başına bir teori olarak tanımlamak oldukça iddialı bir yaklaşım olacaktır. Ancak bu çalışmada, küreselleşmenin tek başına bir konu olmadığı, bir teori kökeninde anlam bütünlüğüne kavuştuğu savıyla, uluslararası ilişkiler disiplininin büyük tartışmalarından ilki olan idealizm-realizm tartışmaları ışığında değerlendirmeler yapılmış ve bir anlam kazandırılmaya çalışılmıştır.

KÜRESELLEŞMENİN KAVRAMSAL TANIMLARI

1990'lı yıllar kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda büyük değişimlere ev sahipliği yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş, dünya ABD'nin egemen güç olduğu yeni bir sisteme dönüşmüştür. Küreselleşme süreci olarak adlandırılan bu olgu, bireylerin günlük yaşam dönüşümlerinden devletlerin iç dinamiklerine ve devletlerarası ilişkilere kadar hemen her alanı belirlemeye başlamıştır (Karslı, 2013: 77). Bu durum bireylerden devletlere kadar, her kademe düzeyindeki ilişki boyutunu da etkilemiştir. Günümüzde küreselleşmenin etkisinde olmayan devlet, neredeyse yok denecek kadar azdır.

Küreselleşmenin tek bir çerçeve tanımı üzerinde uzlaşma olmadığından, küreselleşmeyi sadece tek bir tanım üzerinden anlamaya çalışmak yerine, farklı boyutlarını tespit ederek, pek çok farklı tanımı bir araya getirmek, kavramı anlayabilmek adına önem taşımaktadır. Küreselleşmenin ayrı bir olgu olarak tanımlanmaya çalışılmasının tam olarak ne zamana denk geldiğini belirlemek oldukça zordur. Küreselleşmeyi, insanların/toplulukların yaşadıkları yerden çeşitli nedenlerde göç etmesi, ticaret nedeniyle gerçekleştirilen hareketlilikler, binek hayvanlarının seyahat amaçlı kullanımları, denizi ticari amaçla kullanmaya başlamaları veya yeni alanların keşfi nedeniyle gerçekleştirilen hareketliliklere kadar eski dönemlere götürmek mümkündür (Aktel, 2001: 195).

Küreselleşme, kimilerine göre sınırların anlamsız hale geldiği dünyada bir bütünleşme bir dönemini anlatırken (Robertson, 1992: 8) ; kimilerine göre ise belirsizliklerin olduğu bir ortamda büyük ölçüde gelişmiş toplumların faydalandığı ve onlara hizmet eden bir dünya düzenini anlatmaktadır (Erdağ ve Peker, 2014: 212) . Küreselleşme kavramı, kimi zaman toplumlarının karşılıklı olarak dönüşme süreçlerinin sonucu olarak ortaya çıkan tek tip kültürlüğü tanımlamak için kullanılabilirken, kimi zaman da toplumların farklılıklarının ifade edilmesi amacıyla da kullanılabilir (Keyman, 2000:9). Ya da tekil bir süreçten ibaret olmaktan çok bileşenlerinin olduğu ve kültürel, çevresel etmenlerinin de bu sürece dâhil edilmesi gerektiğini ifade edenler de vardır (Yearley, 2007: 239). Yani bu açıdan yaklaşıldığında benzeştirme, bütünleştirme ve ayırıştırma amaçlı farklı bakış açıları içinde barındırır.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak sermayenin, malların ve emeğin serbestçe dolaşımı yeni bir süreçmiş gibi görünse de, tarihçesi yüzyıllar öncesine dayandırılabilir bir olgunun bir ölçüde günümüze biraz farklılıklarla yansımalarıdır. Neoliberal politikalar, egemen devlet yapılanması ve ulus ötesi şirketlerin çıkarları doğrultusunda küreselleşmenin kaçınılmaz ve rakipsiz kaldığı düşüncesi sorgusuzca kabul görmüş ve devletlere bu sınırlar dâhilinde hareket alanı tanımıştır (Güler, 2011: 48).

Küreselleşme kavramının bugün anladığımız hali ile kullanılması, 1959 yılında "The Economist" dergisindeki söylemi ile birlikte olmuş, ancak isminin tam olarak ortaya koyulması birkaç yıl sonrasında McLuhan tarafından kaleme alınan bir yazıyla "global village" / "küresel köy" teriminin dile getirilmesiyle gerçekleşmiştir (Aktel, 2001: 195). Böylece McLuhan küresel köy kavramının isim babası olmuş ve dünya ekonomisinin kısa bir süre sonra dönüşeceği tek bir pazar düşüncesinin temelini atarak iktisadi anlamda döneme damgasını vuran görüşünü sunmuştur.

Paul Hirst ve Grahame Thompson ise küreselleşme tanımlaması yaparken, aslında küreselleşme olgusunun yeni olmadığını, bugün küreselleşme olarak adlandırdığımız yapının geçmişten bu yana zaten var olduğunu ifade etmektedirler (Hirst ve Thompson, 2000: 27). Joseph Eugene Stiglitz'e göre ise küreselleşme, ticaretin üzerinde kurulan her türlü baskının kaldırılması ile ülkelerin kendilerine

dönüştürebilecekleri bir fırsattır. Ekonomik entegrasyonlar, ticarete dayalı politikalar küreselleşme ile bir kez daha gözden geçirilmelidir (Stiglitz, 2004:9).

Küreselleşme tanımlamaları sıralandığında geniş bir arka plan olmasına rağmen, kavramının esasen neyi anlatmaya çalıştığı konusundaki görüşler arasında henüz bir uzlaşma gerçekleşmemiştir (Çelik, 2012: 58). Bütün bu kavram karmaşası eşliğinde küreselleşme söylemin taşıdığı temel sav liberal demokrasi alt yapısının sağlanabildiği, piyasa ekonomisinin yaratılabildiği ve post-modernizmin merkeze alındığı ve nihai aşamada küresel bir topluma kavuşturulmuş bir süreç yapılanmasıdır (Aydın, 2000: 13).

Küreselleşme çok boyutlu bir yapıya sahip olmakla birlikte genel olarak ekonomik tanımı üzerinde durulmuş ve ona yönelik çalışmalar kabul görmüştür. Oysaki küreselleşmeye yönelik ilk çalışmalar sosyal boyutu üzerinden yapılmıştır. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler açısından küreselleşmenin ekonomik, siyasi, kültürel ve askerî açıdan etkilerinden söz etmek mümkündür.

Küreselleşme siyasi boyutuyla ele alındığında; kuşkusuz ilk akla gelen yapı ulus-devlet olmaktadır (Yücel ve Pustu, 2006: 121). 20. Yüzyıla ait bir kurum olan ulus-devlet yapılanmasının gücünün azalmaya başlaması beraberinde egemen güç söyleminin sarsılmasına neden olmuş ve beraberinde devlet kurumunun da varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Ulus-devletin gücünü azaltan siyasal globalleşmeyle iki konu tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmaların birincisi siyasal globalleşmenin ulusların post modern bir yapılanmaya bürünmesi ve devletlerin meşruiyetlerinin temellendirileceği yeni zeminin belirlenmesinde sıkıntıların yaşanmasıdır (Kan, 2011: 4). İkinci tartışma ise, devletin aktör boyutu üzerine yapılacak olan tartışmalardır. Alman sosyolog Ulrich Beck, küreselleşmenin siyasal yönüne vurgu yaparak küreselleşmeyi “herhangi bir devlete veya hükümete bağlı olmayan bir dünya toplumu” olarak tanımlamıştır (Beck, 2000: 13). Beck, dünya toplumu düşüncesi çerçevesinde küresellik kavramını ise şu şekilde tanımlamıştır; “ulus-devlet politikasına dâhil edilemeyen veya bu politikalar tarafından belirlenemeyen sosyal ilişkilerin bütünüdür” (Beck, 2000: 22).

Küreselleşme kavramını biraz daha genele yaydığımızda bir başka tanımlama da dünya genelinde sosyal ilişkilerin artması olarak da tanımlanmasıdır. Dünyanın neresinde olursa olsun artık bireylerin ilişkileri bağlamında da mesafe kavramı anlamsızlaşmıştır. Böylece herhangi bir yerde yaşanan olay, binlerce kilometre uzakta bulunan herhangi bir yerde meydana gelen başka bir olayla etkileşim kurabilmekte ve karşılıklı olarak sonuçları birbirini bağlayıcı olarak şekillendirebilmektedir (Kartal, 2007: 254). Bu tanım da küreselleşmenin kültürel boyutunun temellerini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin kültürel boyutunda yaşanan bu gelişmeler, zaman ve mekân sınırlarının muğlaklaşması ile ulusların tek kültürlü bir yapıdan çoklu kültüre dönüşümü de yansıtmaktadır (Erdağ ve Peker, 2014: 214). Teknolojik gelişmelerin bu denli yoğun arttığı dönemde tüm dünya tarihsel olarak büyük bir hız ve kapsamda ekonomik, sosyal ve politik bir değişim geçirmektedir ve yaşanan bu süreç genel olarak küreselleşme adı altında analiz edilmektedir (Mauil, 2019: 9).

Pek çok çalışmada görüldüğü üzere küreselleşme ya da küresellik kavramları üzerine yapılan tanımlamalar genelden özele doğru bir çalışma üzerine yoğunlaşmıştır. Küreselleşme üzerine farklı bir düşünce biçimi ise Colin Hay ve David Marsh tarafından dile getirilmiştir. Hay ve Marsh’ın iddiasına göre tekil bir küreselleşme sürecinden ziyade odaklanılması gereken nokta çok sayıda küreselleşme sürecinin olduğu ve bunların ise belirli yollarla etkileşime girdiği gerçeğidir. (Hay ve Marsh, 2000: 3). Bu görüş doğrultusunda kavramı basitleştirmesi yerine çoğaltarak okuması ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yanlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Küreselleşme, William I. Robinson’un yaptığı gibi en özet şekilde ifade etmek gerekirse, “dünya çapında bir ekonomik entegrasyon, küresel kültür, küresel yönetim, çok yönlü bir küresel hareket (birey, sermaye ve/veya malların hareketi) ve yeni sosyal ilişkileri beraberinde getiren oldukça güçlü bir fenomendir”(Robinson, 2004: 125). Küreselleşmeye yönelik tanımları sınırsızca artırmak mümkündür. Tanımlamalardaki çeşitlilik küreselleşmenin aslında ne kadar karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kavram karmaşasının üzerine hemen herkesin üzerinde hem fikir olduğu noktayı, Zygmunt Bauman’ın şu şekilde ifade etmiştir; “küreselleşme hem geri dönüşü

olmayan hem de hepimizin aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç ve dünyanın kaçamayacağı kaderidir.” (Bauman, 2012: 7).

KÜRESELLEŞME ÜZERİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR ve ALGILAR

Günümüzde küreselleşme üzerine pek çok farklı görüşler bildirilmiştir ancak bu görüşleri üçlü bir sınıflamaya tabi tutmak sınırlandırmak açısından mümkündür. Bu yaklaşımları, David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton’ın çalışmalarında, aşırı küreselleşmeciler (hyperglobalist), kuşkucular (skeptical) ve dönüştürücüler (transformationalist) şeklinde ifade etmek mümkündür (Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton, 1999: 3).

Globalleşmeye olumlu bakış açısıyla yaklaşanlar, global bir ekonominin dünyaya egemen olmasının ya da ulusal ekonomilerinin globalleşmesinin faydalarından söz etmekteyken, olumsuz bakış açısında olanlar ise, globalleşmenin, merkez-çevre / kuzey – güney / gelişmişlik – az gelişmişlik uçurumunu daha da büyüttüğünü savunmaktadırlar (Koçer, 2004: 106). Küreselleşmenin pozitif yaklaşım cephesinde yer alanlara göre, küreselleşme bütün boyutlarıyla gerçektir ve sonuçları açısından hemen her alanda varlığını göstermektedir. Küreselleşme taraftarları, özellikle ekonomik alandaki katkılarına daha yoğun bir şekilde ele alarak, ülkelerin kaynaklarını daha verimli kullanacaklarını ve bu durumun da ekonomik refahı getireceğini savunmaktadırlar. Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme söyleminin Batılı güçlerinin amaçları doğrultusunda kullanıldığını reddetmemekle birlikte modern dönem devlet yapılanmasında reel yapısal dönüşümlere de ayna olduğunu belirtirler (Kürkçü, 2013: 6).

Küreselleşme karşıtları “kuşkucular” olarak adlandırılırken, küreselleşme kavramını ulus-devlet açısından yapıcı bir eleştirmeye tabi tutarak, küreselleşme kavramına bir bütün olarak tüm yönleriyle karşı çıkmışlardır. Küreselleşme karşıtı sınıfta yer alan isimler, Immanuel Wallerstein, Noam Chomsky, Paul Hirst ve Grahame Thompson’ dur. (Çelik, 2012: 62) Küreselleşme karşıtları cephesinde ismi zikredilebilecek olan Korkut Boratav ise küreselleşme tanımı yaparken, soğuk savaşın bitmesinin akabinde değişen ve gelişen ilişkiler bütünü olarak kapitalizmin dünya geneline sirayet etme hali olarak tanımlamaktadır (Boratav, 2001: 16).

Anthony Giddens’a göre kuşkucular , ayırt etmeksizin küreselleşmenin bütün aşamalarına olumsuz yönde tavır takınmaktadırlar (Giddens, 2003: 7). Yine kuşkucuların bakış açısından bakıldığında, küreselleşme kavramı yeni bir olgu değildir, önceden beri var olan bir süreçtir. Küreselleşme taraftarlarının ekonomik refah ile ilgili görüşlerinin tam tersini savunan kuşkucular, küreselleşmenin toplumsal refahı olumsuz yönde etkileyeceği savunulmaktadırlar. Küreselleşme karşıtları söylemlerinde küreselleşme olgusu, kapitalist devletlerin ideolojilerini az gelişmiş toplumlar üzerinde yaygınlaştırmak amacıyla ele aldığı bir platformdur (Özel, 2011: 93). Karşıtlar, küreselleşmenin giderek etkisinin artması ile beraberinde oluşan yeni yapıdaki farklılıkların azaldığını ve dünyanın çok daha homojen bir yapı haline gelerek, Amerika’nın öncülüğünü yaptığı Batı değerlerinin dünya üzerinde egemen hale geldiğini vurgulamaktadırlar (Bahar, 2000: 29).

Aşırı küreselleşmeciler bir başka isimlendirmeye radikal olarak da anılmaktadırlar ve onlar sadece küreselleşmeyi değil, aynı zamanda onun sonuçlarını da ön plana çıkarmaktadırlar (Giddens, 2003: 8). Aşırı küreselleşmecilerin önde gelen isimleri arasında Francis Fukuyama, Kenichi Ohmae ve Thomas Friedman yer almaktadırlar (Çelik, 2012: 61). Özellikle bu isimler arasında en çok dikkati çeken isim olan Fukuyama, “*Tarihin Sonu*” adlı çalışmada ideolojilerin küreselleşmesi konusunda çalışmalarını yoğunlaştırarak küreselleşmenin karşı koyulamayacak bir süreç olduğunu ifade ederek büyük ilgi uyandırmıştır (Fukuyama,1992: 133). Ohmae ise insanlar ve toplumlar ister ekonomik olsun ister kültürel, kendi kendilerine yetemeyeceklerini, bu nedenle karşılıklı bağımlılığın kaçınılmaz bir süreç olduğunu ifade etmiştir (Ohmae, 2005: 122). Held ve diğerleri, 1999: 10).

KÜRESELLEŞME (GLOBALLEŞME) VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

Küreselleşme sürecinin yakın dönem gelişmelerinin ana eksenini teknolojik ve bilimsel gelişmeler oluşturmakla birlikte, sonuçlarının etki alanı büyük ölçüde ekonomik yapıda kendini hissettirmektedir.

Ancak etkileşim alanı günden güne artan bu sarmal, kısa süre sonunda kendi sınırlarını aşarak toplumsal yapılanmanın değişim zincirine eklenmesine katkıda bulunmuştur. Toplumsal yapının bileşenlerinin bir alt boyutu olarak kültürel farklılaşmaları çeşitlendirmiş ve dönüşüm bütün kademelere bu şekilde sirayet etmiştir. Toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik alanların her birinde yaşanan dönüşümün sosyal bilimler alanına etki etmemesi düşünülemez. Küreselleşme birçok sosyal bilim alanını etkilediği gibi, uluslararası ilişkileri disiplinini de bilimsel anlamda etkilemiştir. Modernitenin “ilerleme” algısı düşünüldüğü takdirde, küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı, durağan olmayan bir yapıda sürekliliği ifade ettiği bilinmektedir. Bu süreklilik ise geçmişten bir kopuş ya da kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir (Bozkurt, 2000: 87).

Modern anlamda *Uluslararası İlişkileri* 1648 Westphalia Anlaşması ile başlatan uluslararası ilişkiler, tarihteki her bir dönüm noktasıyla değişime uğramıştır (Karlı,2013: 78). Geçmişte uluslararası ilişkileri belirleyen temel ölçüt savaş olgusu ve temel aktör olan devlet iken, küreselleşmeyle beraber dönüşümden nasibini alarak yerini küresel aktörler olan sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar ve en önemlisi bireylere bırakmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş yıllarında özellikle Batılı devletler, kendi refahları için oldukça faydalı olduklarını düşündükleri örgütlerle küreselleşmeyi yeniden keşfederek bir sonraki aşamaya geçirmeyi hedeflemişlerdir (Mearsheimer, 2019: 26). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise küreselleşme olgusu, Uluslararası İlişkilerde çok daha yoğun bir şekilde gündeme getirilmeye başlanmıştır. Oysaki küreselleşme olgusunun miladını çok daha eskilere götürmek mümkündür. 1960’ların başından itibaren uluslararası ekonomik ilişkileri açıklamaya çalışan bir çalışmalar bütününü olarak literatürde yer bulan kavram, aktör ve sistemde yer alan değişkenlerin kimler/neler olduğunu tanımlamış, ilişkiler ve davranışlar bütününe yönelik çalışmalar üzerine odaklanmıştır. Bu doğrultuda Uluslararası İlişkiler alanında yapılan çalışmalarda çoğunlukla devlet merkezli bir teori geliştirilmeye çalışılmıştır (Doğan, 2012: 84). Ancak devletin temel aktör olarak sistemin bütününe kapsayıcılığı tanımlamada beklenen ölçüde karşılık bulamadığından yeni arayışlar içerisine girilmiş ve bu birikimler sonucunda küresel boyutta sistemi ele alan bilimsel disiplinin adı Uluslararası İlişkiler olarak kendini tanımlamıştır (Koçer, 2004: 113).

Bir disiplinin adı olarak kullanılmasının ardından aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, Uluslararası İlişkiler konusunda çalışmalar yapan pek çok kişinin uluslararası yerine “*global*” terimini, uluslararası yapı içinse “*global sistem*” veya daha nadiren “*dünya sistemi*” terimlerini kullanmayı seçtiği görülmektedir (Koçer, 2004: 114). 1980’li yılların başına gelindiğinde, dünya politikasında ve ekonomik sisteminde oldukça önemli iki olay meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, uluslararası ekonominin liberal eksene kayması; ikincisi ise ulus-devlet yapısının yeniden ve daha sistematik bir şekilde sorgulanmaya başlanmasıdır (Aydın, 2000: 15).

1990’lı yıllar ise küreselleşme kavramının sosyal bilimler alanında tekrar önem kazandığı yıllar olmuştur. Her ne kadar küreselleşme kavramı Soğuk Savaş yıllarına özgü bir kavram olarak görülse de kökenlerinin 1950’li yılların başlarına kadar uzandığı bilinmekle birlikte sonraki dönemlerde popüler olmaya başlayan globalist paradigmadan kendini ayrı bir noktada konumlandıramamıştır (Koçer, 2004: 114). Benzer söylemler içermesine ve birbirleriyle etkileşimde olmasına rağmen her iki dönemin de ayrı ayrı ele alınması daha doğru olacaktır. Küreselleşme söylemlerinin globalist paradigmadan farklılaştığı alan, globalist paradigmalarda bağımlılık ilişkilerine odaklanırken, küreselleşme temellerini karşılıklı bağımlılık üzerine şekillendirmektedir (Koçer, 2004: 114). Globalist paradigmaya göre Uluslararası İlişkileri tarihsel boyutlarıyla ele almak sadece faydalı değil, aynı zamanda bir ölçüde zorunludur. Böylece uluslararası sisteme yön veren olaylara bütüncül yaklaşan, uzun vadeli düşünen, olguları tarihsel boyutlarından koparmadan araştıran bir sistem oluşturulabilecek, bu sisteme dâhil olan aktörlerin etkileşimlerini anlamak daha anlamlı olacaktır.

Globalist paradigma, uluslararası sistemde devletler dışı aktörlerin de var olduğunu, dolayısıyla devleti merkeze oturtan yaklaşımların geçerli olmadığını savını teorisinin temel iddiası haline getirmiştir. Bu iddiasının sonuçları olarak ortaya koyulmak istenen tez ise realist söylemlerin karşılıklı

bağımlılığın olduğu yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayamadığı gerçeğidir. Ayrıca globalist paradigmanın bir diğer iddiası sistemi merkez-çevre bölgelerine ayırmış olmasıdır. Bu ikili sistem yapılanmasında merkez olarak belirlenmiş devletler, kuşkusuz güçlü ve zengin ülkeler olarak algılanırken, sistemin çevresini ise geliştirmekte olan ya da gelişmemiş, zayıf ülkeler oluşturmaktadır. Bu görüşün odağında var olan eşitsizlik nedeni ise kaynakların çevreden merkeze doğru sürekli bir akış halinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle bilimsel alanında yaşanan gelişmeler beraberinde yeni değerlerin yükselişe geçmesini sağlamış, demokratikleşme hareketleri, insan haklarının üstünlüğü gibi kavramlar, yenedünya yapısı çerçevesi etrafında yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Değerlerin hâkimiyeti ve kontrolü, azınlık halinde olan merkez ülkelere ait bulunmakta, çoğunluk olan çevre ise bu değerlere karşı sürekli bir arayış haline itilmektedir (Aydın, 2000: 15). Globalist paradigmanın çağdaş temsilcilerinden Immanuel Wallerstein (Kırtay, 2008: 29) kapitalist dünya ekonomisinin şuanda çok istikrarsız bir süreçte olduğunu ifade etmekte ve önümüzdeki 25 ila 50 yıllık dönemde dünya sisteminin yapısal bir dönüşüm geçireceğini ifade etmektedir (Wallerstein, 2005: 1273).

Küreselleşmenin Uluslararası ilişkiler üzerinde yarattığı en önemli etkilerden biri uluslararası aktörlerin kim olduğu sorusaldır. Kavramların bir sıfatı olarak kullanılmaya başlanan küreselleşme, bütün alanları küresel bit yapıya evrimleştirmekte, bugüne kadar temel aktör olan ulus-devletin özne konumunu sarsmakta, kendine küresel boyutta yeni özneler yaratmaktadır (Erdağ ve Peker, 2014: 214). Uluslararası sistem bugüne kadar çoğunlukla devletlerarası ilişkiler tarafından yönlendirilirken, yeni aktörlerin oluşması ve sisteme dâhil olmalarıyla beraber ilişkilerin yapısını ve boyutunu da değiştirmiştir. Birden fazla ortamda ve boyutta geliştirilen küresel boyuttaki ilişkilerle birlikte, uluslararası veya ulus üstü örgüt ve grupların aktör konumuna geçmesini sağlamıştır (Koçer, 2004:117).

Kapitalizmin küreselleşmeyle birlikte dünyada giderek daha çok benimsenmesiyle birlikte az gelişmiş ülkelerin çevre konumunun sorgulanmasına başlanmış ve gelişmiş ülkelerin kendi konumlandırmalarının tekrar biçimlendirilmesine ihtiyaç duyduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu sorgulamaların yapılmaya başlanmış olması ise yeni dönem değerleri olan insan hakları, eşit gelir dağılımı, adalet ve demokratik değerler gibi kavramların ülkeler arasında farklı algılanması ve aynı ölçüde kabul görmemesi gibi sorunların gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur (Ateş, 2006: 31).

Küresel yapıda çok uluslu şirketler ekonomik anlamda en önemli aktör konumuna yerleşmişlerdir (Acar, 2020: 471). Genellikle merkezi tek ülkede olmakla birlikte, faaliyetlerini birden fazla ülkede bulunan şubeleri aracılığıyla sürdürürler (Oran, 2020: 3). Küreselleşme sürecinde, çok uluslu şirketlerin rolü azımsanamayacak ölçüdedir (Aslan, 2009: 292).Ulus devletlerin birer aktörleri olan bu şirketler, her zaman kendi faydalarını ön planda tutarak politikalarını belirlemişlerdir. Küresel sürece dâhil olma çabaları çoğunlukla kendi öncelikleri kapsamında şekillendirilmiş olsa da sivil girişimleri sınırlılıklarını kendilerinin belirlediği bir noktaya kadar da sürece dâhil etmeye çalışmışlardır (Ateş, 2006: 32). Sivil girişimlerin bu sürece dâhil edilmesindeki temel amaç ise güvenlik kaygılarının ortak bir güven algısına dönüştürülmesi sebebiyledir.

Teknolojinin sürekli kendini bir üst noktaya taşıması ve beraberinde getirdiği maliyet azalışıyla, dünya ticaretinde hızlı bir artışa neden olmuş ve çok uluslu şirketler aracılığıyla doğrudan yabancı yatırımcıya ulaşarak, küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır (Özel, 2011: 92). Dünyanın hemen her yerinde bulunan çok uluslu şirketler, ekonomik gücünün yanı sıra dünya politikasında da önemli bir konumu teşkil etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ihtiyaç duyulan likiditeyi ve yapılandırmayı sağlamak amacıyla oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşların da yenedünya üzerinde çeşitli etkileri olduğu ve alınacak kararlar üzerinde baskılar oluşturabildiği de bilinmektedir (Özel, 2011: 95).

Karşılıklı etkileşimlerin olduğu bir ortamda, uluslararası aktörlerin sayısının artması küreselleşme sürecinin seyrini belirlerken, diğer yandan aktörler arasındaki ilişkilerin yoğunluğunu ve karmaşıklığını da arttırmıştır. Realistler, uluslararası örgütleri sistemin temel aktörleri olarak kabul etmezken, liberaller küreselleşmenin destekleyicileri olarak kabul eder ve ayrıcalıklı bir konuma yerleştirirler

(Akgün, 2020: 76). Küreselleşmenin bu denli hız kazanmasıyla beraber, özellikle de uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanı olan uluslararasıının neresi olduğunu belirsizleştirmekte ve ele alınan birimin ulus-devlet merkezli devlet kurumunun temelini sarsmakta ve çalışmaların bağımsız yapılmasını zorlaştırmaktadır (Ateş, 2009: 21).

Küreselleşmenin Uluslararası İlişkiler disiplinine sağladığı bir diğer katkı da, disiplinin bir ölçüde sivil yapılanmaya kavuşması olmuştur (Koçer, 2004: 119). Sivilleşmenin burada ifade ettiği durum konuların ve sürece dâhil olan grupların çeşitlenmesidir. Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler disiplini, çoğunlukla devlet merkezli ilişkilerin ele alındığı bir disiplin olmaktan sıyrılarak, insan hakları, nüfus ve göç hareketleri, yeşil politika gibi çoğulcu yaklaşımların da ele alındığı çalışmaların disiplin içinde yer edindiği bir yapıya evirilmiştir (Koçer, 2004: 119).

Küreselleşmenin sosyal bilimler alanına katkıları oldukça fazla olsa da Uluslararası İlişkiler disiplinine katkıları istenilen düzeyde olamamıştır. Küreselleşmenin disipline sağladığı katkılar hakkında en geniş çalışma Ian Clark tarafından yapılmıştır. Clark, çalışmasında genelde küreselleşmenin Uluslararası İlişkiler teorisine yaptığı etkileri ele alırken, özeldede ise anlaşmazlıkları öne çıkarmıştır. Clark'a göre Uluslararası İlişkiler disiplinindeki büyük tartışma terminolojisi terkedilmedikçe disiplin küreselleşme sürecini kucaklıyor gibi görülebilir ancak bu durum onunla çok anlamlı ilişkiler kurmaya yine de yetmeyecektir (Clark, 1999: 498) Ulus-devlet ile ilgili görüşleri ise küreselleşmenin onun yerine geçmediği ancak ulus-devletin sorumluluklarının azaldığı yönünde olmuştur (Clark, 1999: 497). Yine bu konu üzerinde dikkat çeken bir başka çalışma ise James Mayall tarafından yapılmıştır. *Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler* adlı çalışmasında Mayall uluslararası ilişkiler disiplini teorilerinin işlevleri, küreselleşme ve gündemdeki durum üzerinde durarak bir başka noktaya yani disiplinler arası yaşanan çatışmaya dikkat çekmiştir. Mayall çalışmasında küreselleşme ile ulus-devlet kavramının sınırların aşınmayacağını, aksine güçleneceğini vurgulamıştır (Mayall, 1998: 249). Daniel W. Drezner ise küreselleşmenin yeni uluslararası ilişkiler teorileri yaratmadığını, sadece mevcut teorilerin küresel politika açısından yeniden değerlendirilmesini yaptığını ifade etmiştir (Drezner, 2001: 55).

Bahsi geçen birkaç çalışma haricinde Uluslararası İlişkiler disiplininde küreselleşme kavramını teorik düzeyde ve sistematik olarak ele alan çalışma oldukça azdır. Uluslararası İlişkiler teorilerinde tutarlı küreselleşme çalışmalarının neden olmadığı ve bu eksiklik ile ilgili neler yapılabileceği kaygısıyla Arie M. Kacowicz ve Mor Mitran tarafından kaleme alınan çalışması bu sorunu oldukça güzel açıklamıştır. Kacowicz ve Mitran, küreselleşmeyi geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramları çerçevesinde kuramlaştırmaya açık bir ihtiyaç olmasına rağmen, bu konuda ciddi adımlar atılamamasının nedenini esas olarak disiplin ve küreselleşme arasındaki içsel uyumsuzluktan kaynaklandığını ifade etmektedir (Kacowicz ve Mitran, 2016: 190). Kacowicz ve Mitran'a göre, esasen devletler, dünya siyasetinde otoriter rollerini üstlendikleri ve devletlerarası ilişkiler dünya siyasetinin gündeminde baskın rollerini korudukları müddetçe teorik gelişmeler ampirik gerçekliği takip ederek, küreselleşmenin rolünü ve önemini uluslararası ilişkiler perspektifinden açıklamalıdır (Kacowicz ve Mitran, 2016: 190).

KÜRESELLEŞMENİN ULUS-DEVLET YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küreselleşme bir süreç olarak ele alındığında, ulus devlet düşüncesini, yapısını ve sistemin tümüyle ele aldığı yaklaşımları oldukça derinden sarsmıştır. Ulus-devlet yapısı, modern dönem Batı toplumundaki gelişmelerin etkisinde gün yüzüne çıkmış siyasal yapılanmanın bütününe verilen addır. Kapitalizmin günden güne her alana sirayet etmesiyle, ulus-devletin geleceği de sorgulanır olmuş ve egemenlik sınırları konusunda da ciddi aşınmalara yol açmıştır. Egemenlik alanı konusunu yeni boyutta düşünmek, ulus-devletin sistemdeki yerlerinin yeniden konumlanması sonucunu doğurmuş ve bu da güvenlik açısından yeni açıkların ve tehditlerin belirlenmesi ihtiyacını doğurmuştur (Bakan ve Tuncel, 2000: 54).

Egemenliğin siyasal açıdan uluslararası alanda var oluşu 1648 Westphalia Anlaşması aracılığıyla gerçekleşmiştir. Otuz Yıl Savaşlarının ardından imzalanan Westphalia Antlaşması ile egemenlik ve sınırlar konusunda belirlenen çizgiler doğrultusunda modern devlet yapılanmasının temeli atılmıştır

(Bakan ve Tuncel, 2000: 54). Devletin zeminini oluşturan ve onun meşruiyetini sağlayan egemenlik, geleneksel güç algısı içerisinde değerlendirildiğinde, sınırları ve ilişkileri tanımlamada yeterli olamamaktadır. Zira egemenlik mutlak gücü içerisinde barındırmak zorundayken, yeni küresel tehditleri bertaraf edememesi nedeniyle ulus-devletin meşruiyet tartışmalarının temelini oluşturmuştur.

Küreselleşme ile devletlerin iç ve dış güvenlik kaygıları dönüşerek güç dengesi yerini çıkar dengesine bırakmıştır (Ağır, 2015: 114). Bu durumun bir sonucu olarak küreselleşme ile bütünleşme yerini ayırışmaya bırakabilir (Lo, 2021: 109). Özellikle de çatışma ortamını artması idealizme yönelik eleştirileri çoğaltmış, güç kullanımı ve yaptırımlarıyla ilgili, idealizmin temel kurumlarından uluslararası hukuka ve uluslararası örgütlere olan inancı zayıflatmıştır.

Ulus devlet yapılanmasının zayıflamasına etki eden bir diğer gelişme de ulus üstü kurumların sayıca ve etkileşimce artmasıdır. 1950'lerden itibaren ekonomik bütünleşme çalışmalarını gerçekleştiren ve entegre bir Avrupa girişimi olan Avrupa Birliği'nin oluşturulması, ulus üstü yapılanmanın çok iyi bir temsili olmuştur (Çilbant ve Yalçınkaya, 2012: 5). Her ne kadar devletlerin ayrı ayrı egemenlik alanlarına sadık kalınacağı savı bu yapılanmada esas alınmışsa da, ortak karar alma mekanizmaları ve güç alanlarının belli noktalara kadar özerk kalabilmesi, oluşan yeni düzende teori ve pratiğin birbirine paralel doğrultuda olamayacağını göstermiştir. Bu örnek sadece Avrupa Birliği'ne has bir durum olmamakta, artan uluslararası aktörlerin hemen hepsinde benzer durumda sonuçlar doğurmaktadır. Bütün bu gelişmeler ışığında klasik devlet yapılanmasının kendine ait kurumlarının da yenilenmesi gerekliliği hâsıl olmuş ve küresel gelişmelerden kendisini ayrı bir süreç olarak değerlendiremeyeceği sonucuyla, yeni ihtiyaçlara yanıt veren bir mekanizmaya dönüşmüştür. Aktörlerin ve etkileşimlerin arttığı bu süreç beraberinde karmaşık ilişkiler bütününe bir altyapı oluşturmuştur (Kan, 2011: 6).

Ekonomik hareketlerin serbest hale gelmesi, ulus devletin ekonomik alandaki hareketlerini belli ölçüde sınırlandırsa da küresel boyutta iktisadi ilişkilerin güvenli bir şekilde devam ettirilebilmesi için ulus devletin güvenli sınırlarına her halükârda ihtiyaç duymaktadır (Ateş, 2006: 30). Faaliyet alanı oldukça kısıtlı hale gelmiş olan ve ulusal kimliği sorgulanmaya açılmış bir devletin meşruiyetini geleneksel alışkanlıklarla karşılanmak oldukça zor bir noktaya ulaşmıştır (Habermas, 2008: 102).

Ulus-devlet olgusunun meşruiyetinin zayıflamasını yenedünya düzeninin getirisi olan küreselleşmeye dayandırmak, küreselleşmenin doğası gereği zorunlu olmaktadır. Zira küreselleşme tüm boyutlarıyla, direkt olarak ekonomik anlamda hakim olan yapının, politik, kültürel ve teknolojik yapılara önceki anlamlarından bağımsız değerler yükleme, ülkeleri devletler üstü bağımsız ve entegre bir pazar yapısına kavuşturma çalışmalarıyla ilintilidir (Esgin, 2001: 186).

Bütün bu değerlendirmeler doğrultusunda küreselleşmeye ilişkin yaklaşımları üç grupta derlemek mümkündür. İlk grubu, küreselleşmenin ulus devlet yapılanmasını ve yerliliği zayıflattığı veya tamamen ortadan kaldırdığı ve doğal sonucu olarak da ulus devletin tamamen uluslararası sermayenin boyunduruğu altına soktuğu iddia eden yaklaşım; ikinci grubu, küreselleşmenin dünyanın geleceği için kaçınılmaz olduğunu savunan küreselleşme taraftarlarının oluşturduğu yaklaşım; üçüncü grubu ise, küreselleşme süreci konusundan taraf olma ya da karşısında durma konusunda şüpheli olan, hatta diğer iki grubun tezlerini tamamen reddeden yaklaşımdakiler oluşturmaktadır (Esgin, 2001: 187).

SONUÇ

Küreselleşme, dünya tarihinin akışı doğrultusunda sürekliliği bünyesinde barındıran dinamik bir süreci yansıtmaktadır. Böylesine dinamik bir süreçte zaman ve mekânın sınırlarının da değişime karşı koyması olası olmamış ve bireyler ve toplumlar arası ilişkiler bir üst mekanizmaya ihtiyacın olmadığı, farklı bir noktaya doğru dönüşmek durumunda kalmıştır.

Küresel değişimlerin, uluslararası dönüşümü yaşatacağı bir gerçektir. Modernleşmeyle birlikte nasıl ki tüm dünya bu süreçten etkilendiyse, küreselleşme de aynı etkileşim sürecini yaşatacaktır. Küreselleşme olgusal bağlamda tüm dünya ülkelerini sadece tek bir noktada değil, bütüncül bir

paydada etkilemektedir. Fakat bahsi geçen etkiler, tüm ülkelerde ve tek tek bireylerde sonuçları bakımından aynı doğrultuda ve eş zamanlı bir biçimde olmayacaktır.

Bu noktada küreselleşmenin çalışma alanı genişlemiş ve birçok disiplinin birlikte çalıştığı disiplinler arası modele dönüşmüştür. Özellikle de Uluslararası İlişkiler disipliniyle yakın çalışması gerekirken, bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Her ne kadar bir kavram karmaşası yaşanıyor olsa da özellikle de Uluslararası İlişkiler disiplinin küreselleşme kavramından soyutlaması düşünülemez. Uluslararası ilişkiler doğasına niteliksel bir değişiklik getirmesi gerekçesiyle üzerinde durmak ve bu kavramın sonucunda küresel bağlamda ne tür bir teoriye gereksinim duyduğunu anlamak gerektiğinden, literatürde görmezden gelinmesi giderek zorlaşmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden yapılanan dünya sisteminde özellikle güç olgusu tartışılmaya başlanmış, uluslararası ilişkiler disiplininde farklı yönden tartışmalar yoğunlaşmıştır. Özellikle de küreselleşme olgusunun yeni bir teori olarak kabul edilip edilmemesi bugün hala tartışmalıdır. Güç algısı küreselleşmeyle tarafından her geçen gün biraz daha sahiplenildiğinden, küreselleşme için yeni bir disiplin demek oldukça iddialı olabilir. Ancak yenedünya sisteminde görmezden gelinemeyecek etkiler yaratabilecek bir olgu olduğu söylemek yanlış olmayacaktır.

Son olarak küreselleşme, çok taraflı ve tüm dünya devletleri etkileyen bir süreçtir. Zengin- fakir ülke, az gelişmiş ya da gelişmiş ülke gibi ayrımlar yapmaksızın tüm insanlığı olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebepten dolayı küreselleşme sürecinde devletlerin, bir şekilde sürece dâhil olup, özellikle de kriz dönemlerinde ortak ve uyumlu bir çözüm arayışına yönelmeleri kaçınılmaz bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ü. (2020). Küresel Politikaların Belirlenmesinde Çok Uluslu Şirketlerin Rolü Ve Önemi. *Tesam Akademi Dergisi*, 7(2), 465-489.
- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:11 Sayı: 22. S.114.
- Akgün, B. (2020). Covid-19 ve Uluslararası Toplumların Rolü, Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler. İçinde (Der.) Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi. SAM Yayınları. S. 76-81.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.6, s.193-202.
- Aslan, S. (2009). Küreselleşmenin Ulus Devletlere Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 25. s.289-296.
- Ateş, D. (2006). Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, c.7, s.26-35.
- Ateş, D. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), s.11-25.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, A.Ü. *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 51, s.71-114.
- Aydın, M.K. (2000). Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme, *Bilgi Dergisi*, c.2, sayı.1, s.13-26.
- Bahar, H. İ. (2009). Sosyoloji, Ankara: Usak Yayınları.
- Bakan, S. ve Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*. 2(3), s.51-65.
- Bauman, Z. (2012). Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2000). What is Globalization. Cambridge: Polity Press.
- Boratav, K. (2001). 2000-2001 Krizinde Küresel Sermaye Hareketleri, *İktisat İşletme Finans Dergisi*, Sayı 16, No.186.
- Bozkurt, V. (2000). Küreselleşme: Kavram – Gelişim ve Yaklaşımlar. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 2(1), No:87. 2000.
- Bravo, I. B. (2010). “Küreselleşme” ve Görünümleri Üzerine. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:10, s.1-23.
- Cebeci, K. (2008). Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, Sayı.71, s.23-39.
- Clark, I. (1999) Beyond the Great Divide: Globalization and the Theory of International Relations. *Review of International Studies*, c.24, yayın.4, s.479-498.
- Çelik, M.Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), s.57-74.
- Doğan, F. (2012). Küreselleşme Tartışmaları ve Bir Aktör Olarak Devletin Gücü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. C.12, S.24, s. 81-104.
- Drezner, D.W. (2001). Globalization and Policy Convergence. *International Studies Review*. Vol. 3, No. 1 (Spring), pp. 53-78.
- Friedman, Thomas L. (2007). The World Is Flat 3.0: A Brief History of the Twenty-first Century. New York: Picador.

- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and The Last Man*. New York: Free Press.
- Ghemawat, P. (2007). Why the World Isn't Flat. *Foreign Policy*, March 2007, pp 54-60.
- Erdağ, R. ve Peker, K. (2014). Küreselleşme Sürecinin Demokrasi Üzerine Etkisi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5(1), s.211-220.
- Esgin, A. (2001). Ulus-Devlet Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 25(2), s.185-192.
- Giddens, A. (2003). *Runaway World - How Globalization is Reshaping Our Lives*. New York: Routledge.
- Güler, B.Ş. (2011). Küreselleşmenin Merkezi Aktörlerinden Biri Olarak Avrupa Birliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. c.10 no.2 s.47-62.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, (M. Beyaztaş, Çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hay, C. ve Marsh, D. (Ed). (2000). *Demystifying Globalization*. London: Macmillan Press.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge, U.K: Polity Press.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2000). *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Ankara: Dost Kitabevi.
- Kacowicz, A.M. ve Mitrani, M. (2016). Why Don't We Have Coherent Theories of International Relations About Globalization? *Global Governance*. Vol. 22, No. 2 (Apr.-June 2016), pp. 189-208.
- Kan, K. (2011). Globalleşmenin Uluslararası İlişkilere Etkileri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Sayı.13. s.1-10.
- Karslı, D. (2014). Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler Teori-Temel Kavramlar-Yeni Gelişmeler. *Sosyoloji Konferansları*, N.49(2014-1)/77-79. Erişim adresi: <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/viewFile/5000071432/5000065818>
- Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve Tarihsel Yönleriyle Küreselleşme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. c.8, sayı.2, s.251-264.
- Keyman, F. (2000). Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak. *Global Yerel Eksende Türkiye* (Der. E.F.Keyman ve A.Y. Sarıbay) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kırtay, K. (2008). Uluslararası İlişkiler Paradigmalarının Işığında Küreselleşmenin Türk Dış Politikasının Şekillenmesine Etkileri. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Koçer, G. (2004). Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. c.1, sayı.3, s.101-122.
- Kürkçü, D.D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*. 3(2), s.1-11.
- Lo, B. (2021). Masters of Our Fate: Global Order in the Post-Pandemic Era. *Journal of International Relations and Sustainable Development*. No. 18, The (Not So) Roaring Twenties? pp.108-125.
- Mauil, H.W. (2019). Global Disorder. *Uluslararası İlişkiler*. v. 16, n. 63, pp.3-12.
- Mayall J. (1998). Globalization and International Relations. *Review of International Studies*. c.24. s.239-250.
- Mearsheimer, J.J. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*. 43(4), pp.7-50.
- Ohmae, K. (2005). *The Next Global Stage- Challenges and Opportunities in Our Borderless World*. Wharton School Publishing. 2005.

- Oran, İ.B. (2020). Çok Uluslu Şirketler, Stratejileri ve Küreselleşmedeki Rollerini. *Journal of Life Economics*. C.7, s.1, s.1-16.
- Örs, H.B. (2009). Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü. İstanbul Üniversitesi *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No:40, s.1-12.
- Özel, H. A. (2011). İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. c.2, s.91-98.
- Özlük, E. (2012). Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı. Konya. Çizgi Kitabevi.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London. Sage Publications Ltd.
- Robinson, William I. (2004). *A Theory of Global Capitalism: Production, Class, and State in a Transnational World*. Baltimore. The Johns Hopkins University Press.
- Stiglitz, J.E. (2004). Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı. (A. Taşçıoğlu ve D. Vural, Çev.). İstanbul: Plan B Yayıncılık.
- Yalınkaya, H.M. Çılbant, C., Yalçınkaya, N. (2012) Küreselleşme İle Yeniden Şekillenen Ulus-Devlet Anlayışı, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 4(8), s.1-26.
- Yearley, S. (2007). *Globalization and Environment*. (Edt. George Ritzel). The Blackwell Companion to Globalization. Malden: Blackwell Publishing.
- Yücel, N. ve Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Alternatifi Kent Devleti Olabilir mi? *Türk İdare Dergisi*. sayı:450, s.117-140.
- Wallerstein, I. (2005). After Developmentalism and Globalization, What? *Social Forces*. Vol.83. No:3. Pp.1263-1278.